

Служба зайнятості активно співпрацює з роботодавцями у напрямі легалізації зайнятості, збільшення рівня заробітних плат.

В умовах ринкової економіки великі підприємства і цілі галузі в період спаду ділової активності переживають суттєві труднощі зі збутом продукції та вимушені скорочувати працівників. Служба зайнятості готова до таких викликів. У разі попередження про масові звільнення наші спеціалісти беруть участь у роботі відповідних комісій, які мають допомогти роботодавцю пережити нелегкий період. Якщо ж звільнення уникнути не вдається, ми завчасно підшукуємо робочі місця для людей, які можуть втрати роботу.

Державна служба зайнятості: зміна статусу

Слід нагадати, що згідно з новою редакцією Закону України "Про зайнятість населення" служба зайнятості стала центральним органом виконавчої влади. Це означає, що посиляться контроль за використанням коштів та відповідальність конкретних посадових осіб за дотримання законодавства. Треба розуміти, що для людини, яка звернулася до ДСЗУ за допомогою, зовсім не важливо, який статус вона має. Для людини важливий позитивний результат – швидке працевлаштування. Саме його ДСЗУ і має забезпечити.

Стаття надійшла 30.08.2013

УДК 331.5

О.М. Могильний

Інституціональні ознаки сільського безробіття в контексті невідкладних завдань державної політики зайнятості

У статті проаналізовано чинники, що визначають особливості функціонування сільського ринку праці, обґрунтовано необхідність урахування їх при формуванні державної політики зайнятості та запропоновано заходи, спрямовані на відновлення соціальної справедливості щодо селян у цій сфері.

Ключові слова: сільський ринок праці, самозайнятність селян, сезонність виробництва, сільське домогосподарство, сільська територія, сільський уклад життя.

The paper analyzes the factors that determine the characteristics of rural labor market. It justifies the necessity of taking these factors into account in developing public employment policy, and measures to restore social justice for farmers in this sphere are proposed.

Keywords: rural labor market, self-employment of farmers, seasonality of production, rural households, rural areas, rural way of life.

Вступ. Нині сільське господарство є пріоритетним видом економічної діяльності. І можна очікувати від держави заходів щодо створення умов з метою інвестиційної привабливості галузі, появи нових робочих місць, підвищення престижності аграрних професій, поліпшення умов праці селян та проживання в сільській місцевості. На цьому тлі в оглядовій перспективі спостерігатимемо збільшення вакансій, які потребують нових профілів компетенцій при значному рівні безробіття серед професій, що не вимагають спеціальної підготовки чи перекваліфікації. Це не парадокс, а наслідок невідповідності фундаментальних чинників попиту й пропонування на ринку праці за якісними показниками у професійно-кваліфікаційному розрізі.

Могильний Олександр Миколайович, доктор економічних наук, професор, ректор Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України (Київ).

© Могильний О.М., 2013

Мета статті – визначення першочергових заходів державної соціальної і регіональної політики, спрямованої на стабілізацію рівня зайнятості в сільській місцевості та обґрунтування необхідності надання пріоритетного значення сільському ринку праці, що передбачає, зокрема, обов'язковість фахової експертизи впливу на його стан усіх державних цільових програм та інвестиційних проектів, які фінансуються з державного і місцевих бюджетів.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що Україна має шанс збільшити чисельність зайнятих у сільській місцевості, урахувавши в планах соціально-економічного розвитку на мезо- і макрорівні особливості сільського ринку праці та сприяючи адаптації сільських домогосподарств, сімейних ферм, фізичних осіб-підприємців, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та інших дрібнотоварних виробників до вимог внутрішнього і зовнішнього агропродовольчих ринків.

Результати дослідження. На сайті "Клубу аграрного бізнесу" у червні-липні цього року актуальними

вакансіями для роботи на селі були фахівці служби якості, агрономи-дослідники, агрономи-овочівники закритого ґрунту, менеджери з органічного землеробства, керівники і технологи тваринницьких комплексів з досвідом роботи [1]. Закордонні фірми, як правило, запрошують менеджерів з продаж сільськогосподарської техніки, насіння, хімічних добрив, засобів захисту рослин тощо. Перевірка певних умінь і навичок, а також знання англійської та/чи німецької мов відбувається під час прийому на роботу або в період стажування. На превеликий жаль, на більшість заявлених вакансій не можуть претендувати незайняті громадяни, які втратили роботу під час реорганізації аграрних формувань.

За даними Державної служби зайнятості України, чисельність незайнятих громадян із числа працівників сільського господарства на кінець 2012 р. становила 134,6 тис. осіб, а вакансій – усього 2,5 тис., тобто на одне вільне робоче місце було 55 претендентів (для порівняння: у середньому по економіці України цей показник у 5 разів менший). Проте це – в середньому по Україні, а в 14 областях співвідношення між заявленими вакансіями й незайнятими селянами перевищувало зазначений рівень: у Луганській – в 11 раз, Черкаській – у 5,8, Хмельницькій – у 5, Івано-Франківській – у 4, а у Запорізькій – у 3,6 раза [2]. Зауважимо, що у більшості регіонів України серед зареєстрованих безробітних кожен другий – мешканець сільської місцевості. Значна частина серед них – трактористи, робітники на низькокваліфікованих ручних роботах, озеленювачі, садівники, виноградарі, дояри, тваринники, робітники фермерського господарства. Тобто, як правило, пропонуються не ті професії, які реально затребувані роботодавцями, і не в тій місцевості, де є вакансії.

Загострює соціально-економічну ситуацію в сільській місцевості *монопсонія на ринку праці*. Це такий тип ринку, на якому в конкретному селі (селищі) існує велика кількість продавців робочої сили і лише один покупець. Проте не рідко такий покупець (роботодавець) реально існує на кілька сіл. Згідно з результатами суцільного обстеження, проведеного Державною службою статистики України ще в 2006 р., майже у 14 тис. сільських населених пунктах, або в кожному другому від загальної кількості, не було жодного підприємства, організації чи іншого суб'єкта господарювання. За останні роки ситуація погіршилась, оскільки простежується зменшення чисельності фермерських господарств, кооперативів, суб'єктів малого підприємництва і фізичних осіб-підприємців. З урахуванням ситуації власник підприємства-монопсоніста, як правило, одноосібно встановлює законодавчо визначений мінімальний рівень заробітної плати шляхом скорочення кількості найманих працівників.

Монопсонічна модель поведінки роботодавців у сільській місцевості – це важливий чинник, який маємо враховувати під час аналізу стану сільського ринку праці зокрема та соціально-трудових відносин в аграрній сфері загалом. Монопсонія переплітається з атрибутами галузі сільського господарства як сфери застосування праці, інституціональним середовищем сільського ринку праці та унікальністю сільського способу життя. Адже робоча сила є невід'ємною складовою людської особистості з прита-

маними життєвими установками, мотивацією щодо задоволення різноманітних потреб, ментально-культурними традиціями, національною самосвідомістю й духовними цінностями.

Отже, робочу силу як здатність людини до праці маємо розглядати невідособлено від сфери застосування праці, інституціонального середовища та особистісних рис її власника. Зазначені чинники позначаються на теперішньому функціонуванні й перспективах розвитку сільського ринку праці. Без урахування всієї сукупності цих факторів неадекватним буде діагноз щодо його стану, а звідси – й неефективними ліки для усунення існуючих деструктивних явищ.

Спершу розглянемо фактори, що впливають з особливостей галузі сільського господарства як виду економічної діяльності та специфіки агропродовольчого ринку.

1. *Сезонність виробництва*. Має вагомий вплив на стан ринку праці у сільській місцевості. Зумовлює зайнятість працівників у весняно-літній сезон та вивільнення їх у зимовий період. У зв'язку з цим на початку та наприкінці року збільшується кількість незайнятих громадян із числа працівників сільського господарства. Так, у 2012 р. на кінець лютого таких осіб в Україні було 143,5 тис., а вільних робочих місць – усього 5 тис. У вересні кількість незайнятих громадян зменшилась до 54,7 тис., або у 2,6 раза, а вільних робочих місць – до 4,2 тис. [3]. Природно, що такий характер динаміки притаманний і для зареєстрованих безробітних, що мешкають у сільській місцевості всіх регіонів України, хоча і з різним розмахом зазначених показників. Отже, бажано виокремити сезонне безробіття в сільському господарстві в окрему форму, яка потребує державного захисту, внесенням відповідних змін до Закону України "Про зайнятість населення" (підпункт 1 пункт 3 ст. 47).

2. *Моноструктурний характер зайнятості*. За результатами обстежень Державної служби статистики України, з 19 видів економічної діяльності, поширених у сільській місцевості, безпосередньо на галузь сільського господарства припадає 50,6% зайнятого населення, яке працює за місцем проживання; оптову, роздрібну торгівлю і охорону здоров'я – 28,2%; на решту 15 видів – лише 20%. Значні резерви щодо удосконалення структури зайнятості в сільській місцевості криються у диверсифікації власне сільськогосподарського виробництва, у тому числі – за рахунок неаграрних видів діяльності. Проте Податковий кодекс України гальмує цей процес, оскільки передбачає реєстрацію лише тих платників пільгового фіксованого сільськогосподарського податку, у яких 75% виручки (доходу) припадає на сільськогосподарську продукцію (послуги). І тільки решта 25% реалізованої продукції може бути отримана за рахунок інших, неаграрних видів діяльності.

3. *Від'ємна еластичність попиту на харчові продукти за доходами споживачів*. За результатами обстежень витрат і доходів домогосподарств, коефіцієнт еластичності для основних харчових продуктів має від'ємне значення і коливається в інтервалі від 0,4 до 0,8. Це означає, що при збільшенні/зменшенні доходу домогосподарств на 1% в середньому попит на продовольство

зміниться у заданому інтервалі. На відміну від інших товарів, з ростом добробуту людей попит на продовольство при досягненні науково-обґрунтованих фізіологічних норм споживання не зростатиме¹. Закон Енгеля, зокрема, свідчить, що частка витрат на харчування знижується в міру зростання доходів населення. До того ж можливості внутрішнього ринку продовольства обмежені купівельною спроможністю споживачів. У середньому домогосподарство витрачає більше 50% сукупних ресурсів на продукти харчування та алкогольні напої при 30-відсотковому пороговому критерії за показниками продовольчої безпеки країни.

4. *Прагнення міських домогосподарств до самозабезпечення продовольством.* Ця суто українська традиція значною мірою стримує збільшення обсягів реалізації продовольства на внутрішньому ринку, а значить, не мотивує товаровиробників до розширення свого виробництва і зайнятості, особливо в фермерських та особистих селянських господарств (ОСГ). За даними Державної служби статистики України, у 2013 р. 4,1 млн (35,1%) міських домогосподарств мали земельні ділянки, а 1,02 млн (8,7%) утримували худобу, птицю і бджіл. Причому 26,3% земельної площі (серед міських домогосподарств, які мають земельні ділянки) використовується з метою вирощування продукції лише для власних потреб і 6,6% – для власних потреб і на продажу [4].

5. *Розміщення сільського господарства на початку агропродовольчого маркетингового ланцюга та ознаки досконалої конкуренції серед ОСГ і фермерськими господарствами сімейного типу – виробниками сільськогосподарської продукції.* Зазначене призводить до того, що у вартості кінцевої продукції частка сільськогосподарських виробників, залежно від каналів реалізації, в середньому становить від 30 до 20% і постійно зменшується, оскільки зростають витрати на переробку сировини, її пакування, зберігання, на гуртову й роздрібну торгівлю, рекламу, логістику тощо. Відносно зменшення частки доданої вартості товаровиробників у реалізованій продукції сільського господарства, порівняно з технологічно пов'язаними секторами агропромислового виробництва, обмежує їх фінансові ресурси, у т.ч. – для збереження існуючих та створення нових робочих місць.

6. *Відкритість внутрішнього аграрного ринку та конкурентні переваги товаровиробників тих країн, що ввозять продукцію.* Україна, маючи значний природно-ресурсний потенціал, порівняно сприятливі кліматичні умови, не спроможна субсидувати галузь сільського господарства в обсягах, що практикуються Євросоюзом та іншими світовими лідерами з експорту продукції цієї галузі. Наприклад, у 2102 р. з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь бюджетні трансферти в Євросоюзі дорівнювали 236 євро, в Україні – 20 євро, або майже у 12 разів менше. У спільному бюджеті Євросоюзу на пряму допо-

могу сільському господарству, пов'язані з аграрним ринком витрати і на розвиток сільської місцевості виділено 58,2 млрд євро, або 41% усіх видатків [5, с. 14]. Це – безпосередня підтримка конкурентної спроможності фермерів західних країн і робочих місць у сільському господарстві.

За одностайною думкою експертів, прискорене поглиблення євроінтеграційного процесу в коротко- і середньостроковій перспективі стане додатковим ризиком для сільського ринку праці і зайнятості в аграрній сфері, оскільки внутрішній агропродовольчий ринок має значно нижчий рівень протекціоністського захисту, ніж спільний ринок Євросоюзу. Адаже середній митний тариф на сільськогосподарські товари становить: в ЄС – 13,5%, в Україні – 11,1% [6, с. 14]. Як виявилось, Україна при вступі в СОТ необґрунтовано знизилася ставки імпорتنних мит на 371 товарну позицію, із яких 224 належать до продукції агропромислового виробництва.

7. *Недостатня гармонізація національних вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки до світових і європейських стандартів.* Маємо усвідомлювати, що навіть повне скасування мит не гарантуватиме безперешкодного експорту продукції, виробленої на українських полях і фермах, оскільки його обсяги залежатимуть від дотримання санітарних і фітосанітарних умов виробництва та загальновищаних стандартів якості й безпечності продовольства. У першу чергу в зоні ризику опиняться ОСГ, які утримують худобу та птицю і виробили у 2012 р. 49,3% від всієї валової продукції, у т.ч. молока – 80 і м'яса – 44,3%. Справа в тому, що з 1 січня 2015 р. згідно з вимогами статей 33 і 35 Закону України “Про безпечність та якість харчових продуктів”, прийнятими при вступі в СОТ, забороняється: а) реалізація та обіг необробленого молока та сиру домашнього виробництва, а також туш або частин туш парнокопитих та інших копитних подвірного забою на агропродовольчих ринках; б) забій парнокопитих та інших копитних, а також забій свійської птиці та кролів в обсягах, що перевищують 5 голів на день, не на бойні, що має експлуатаційний дозвіл і зареєстрована ветеринарною службою.

8. *Переважаюча сировинна структура аграрного експорту.* У міжнародному поділі праці Україна займає переважно сировинну нішу. Експортуючи сировину, ми, образно кажучи, експортуємо робочі місця сільської місцевості, дефіцит яких уже став загальнонаціональною проблемою. Більше того, споживаючи закордонні харчові продукти, ми вдруге підтримуємо зайнятість і поповнюємо бюджети країн-імпортерів. Традиційно високою залишається імпортозалежність внутрішнього ринку щодо риби і рибопродуктів (66,7%), плодів, ягід і винограду (48,3%), олій рослинної всіх видів, окрім соняшникової (39,6%). Експортоорієнтовані галузі мають реалізовувати товари кінцевого споживання, з високим ступенем переробки і максимально можливою часткою доданої вартості. Звідси: політика імпортозаміщення, серед іншого, має передбачати розвиток тваринництва малими і середніми господарствами, створення ними заготівельно-збутових і переробних кооперативів, стримування ринковими методами експорту зернових і олійних культур та іншої сільськогосподарської сировини.

¹ При цьому має поліпшуватися структура харчування, оскільки у 2011 р. лише 27,3% середньодобового раціону домогосподарств забезпечувалося за рахунок споживання продукції тваринного походження, що у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій (55%). А в цілому раціон українця становив 2951 ккал, що на 18% перевищує граничний критерій (2500 ккал). Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2011 році / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua/file/link/187457/file/zvit2011.doc

9. *Непрестижність сільських професій, особливо серед молоді.* Аграрні вищі навчальні заклади I–IV рівня акредитації щороку випускають майже 30 тис. спеціалістів, із них понад третини отримують направлення на підприємства сільського господарства. Гіпотетично на заявлені вакансії роботодавців щодо спеціалістів з вищою освітою щороку міг би бути конкурс не менше двох-трьох осіб, але проблема в тому, що кожний четвертий випускник не стає до роботи, а половина з числа тих, хто призначається на відповідні посади, звільняється протягом першого року роботи [7, с. 50]. Внаслідок підготовки молодих спеціалістів аграрного профілю для інших галузей, а то й економік інших держав, просто “в нікуди”, відсутності належних оплати та умов праці, проживання та відпочинку в сільській місцевості, станом на 1 січня 2012 р. в сільському господарстві і мисливстві та пов’язаних з ними послугах повну вищу освіту мали лише 12,7% штатних працівників, а неповну та базову вищу освіту – 15,4%, або відповідно на 20,8 і 8,5 відсоткових пункта менше порівняно з економікою в цілому. Як наслідок непривабливості сільських професій та умов праці відбувається старіння кадрів. Якщо зайнятість молоді віком 15–34 роки в усіх секторах економіки становить 32%, то в аналізованій галузі – 24,5%, а працівників передпенсійного віку відповідно 12,5 і 13,% [8].

Недосконалість інституціонального середовища

1. *Втрата землею пріоритетності в сукупних доходах селян.* У структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств (ДГ) доходи від продажу сільськогосподарської продукції і вартості спожитої продукції, отриманої від самозаготівель, становлять 22,3%, а від підприємницької діяльності та самозайнятості – лише 3,9%, тобто сумарно доходи від вирощування й реалізації сільськогосподарської продукції дають усього 26,2% від усіх ресурсів. Решту 73,8% складають оплата праці (34%), пенсії, стипендії та субсидії (27,5%), грошова допомога від родичів (7,2%), інші надходження (5,1%) [9].

2. *Часткова втрата заробітною платою стимулюючої функції через найнижчий її рівень, порівняно з іншими секторами економіки.* За даними Державної служби статистики, номінальна середньомісячна заробітна плата у 2012 р. у сільському господарстві, мисливстві та пов’язаних з ним послугах становила 2023 грн, або 67% порівняно з економікою України. Причому маємо враховувати, що традиційно не менше третини її виплачується в натуральній формі – неякісною сільськогосподарською продукцією та за цінами, що нерідко перевищують ціни місцевого ринку. Не мотивує до зайнятості в галузі й “економія” підприємств на матеріальному заохоченні: у структурі витрат на виробництво продукції сільського господарства за підсумками 2012 р. витрати на оплату праці у підприємствах становили 9,4% [10]. Для порівняння: до реформування колективних господарств і приватизації аграрних державних підприємств цей показник був утричі вищим.

3. *Поширення неформальної зайнятості та прихованого безробіття серед осіб працездатного віку.* На початковому етапі реструктуризації колективних господарств та приватизації майнових комплексів державних

підприємств агропромислового комплексу ОСГ взяли на себе роль своєрідного соціального амортизатора на селі й стали чи не єдиним джерелом доходів для працівників, звільнених з реформованих колгоспів та радгоспів. Переломним став 2001 р., адже тоді в ОСГ працювало на 447 тис. осіб більше, ніж у сільськогосподарських організаціях. Цей процес став незворотнім, і з кожним роком все більше селян працездатного віку витіснялися з ринку праці на свої подвір’я. У дореформений період (1990 р.) ситуація була діаметрально протилежною: в ОСГ було зайнято працюючих в 7,2 раза менше порівняно з майже 5 млн працюючих в колгоспах і радгоспах. Нині, за різними оцінками, до неформально зайнятих можна віднести від 2,2 до 2,5 млн членів ОСГ. Це 70–80% від усіх зайнятих в галузі сільського господарства. Проблема вже давно набула загальнодержавного значення, але й нині у законодавчому порядку неформальну зайнятість членів ОСГ не формалізовано. Про це докладно йшлося в одному з попередніх номерів цього видання [11, с. 3–8]. Тому зазначимо, що подальше зволікання з цивілізованим врегулюванням соціально-трудових відносин зайнятих в неформальному секторі призведе до того, що через кілька років держава змушена буде надавати субсидії громадянам лише за те, що вони номінально володіють землею, нічого не виробляючи, тобто за сам факт проживання в сільській місцевості.

Формат журнальної статті не дає можливості детальніше розкрити інші чинники деструктивного впливу на функціонування ринку праці сільської місцевості, пов’язані з недосконалістю інституціонального середовища, тому лише позначимо їх для подальшого аналізу. Це, зокрема: а) відсутність в селах (селищах) прийнятної альтернативи робочим місцям поза сільським господарством; б) відсутність достовірної інформації про виробничий потенціал ОСГ, про структуру їхніх доходів, можливості для самозайнятості їх членів та вкрай низький рівень охоплення добровільним соціальним страхуванням; в) тенденція до скорочення тривалості соціально-трудових відносин між роботодавцями й найманими працівниками; г) недотримання державних соціальних стандартів та гарантій життя на селі, що суттєво погіршує його якість; д) незацікавленість місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування у збереженні наявних і створенні нових робочих місць у сільській місцевості; е) нерозвиненість соціального капіталу на селі, незначний вплив на функціонування ринку робочої сили професійних спілок, неурядових організацій, інших структур громадянського суспільства, орієнтованих на місцевий розвиток ініціативами самої громади.

Насамкінець останній переліком, але не менш важливим значимістю для сільського ринку праці – це чинники, пов’язані з сільським устроєм життя:

а) консерватизм і недостатня професійна гнучкість та мобільність робочої сили; б) прив’язаність селян до житла і домашнього господарства; в) наявність у власності домогосподарства земельної ділянки (паю); г) непривабливості сільської місцевості для проживання й постійного місця роботи працівників неаграрних спеціальностей.

ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ 3:

Рис. Деструктивні складові функціональних особливостей ринку праці аграрної сфери

Висновки та перспективи досліджень. Підсумовуючи аналіз особливостей зайнятості на селі, маємо зазначити, що це далеко не повний перелік чинників, що визначають архітектуру соціально-економічних відносин між найманими працівниками, роботодавцями та державою в аграрній сфері. До того ж ми усвідомлюємо, що запропонований поділ є умовним – як один із етапів дослідження, оскільки в реальності всі фактори переплітаються і взаємодіють, маючи багатоаспектні й неоднозначні причинно-наслідкові зв'язки. Незважаючи на складність системи, якою насправді є ринок праці сільської місцевості, він водночас є елементом масштабніших щодо нього систем і похідним від пріоритетів розвитку національного сільськогосподарського виробництва та прогнозів щодо кон'юнктури внутрішнього і глобального ринків продовольства на середньо- і довготривалу перспективу.

Надзвичайно актуальними й затребуваними суспільством є дослідження на межі економічних, соціологічних, психологічних та інших наук з питань зайнятості в сільській місцевості завдяки втіленню на практиці засад сталого сільського розвитку, реалізації принципу багатofункціональності сільського господарства, формуванню територіально-виробничих агропромислових структур кластерного типу. Водночас бажано запровадити системний підхід до визначення критеріїв, за якими членів сільських домогосподарств буде віднесено до категорії самозайнятих з дотриманням принципу соціальної справедливості й поширенням на них усіх видів загальнообов'язкового державного соціального страхування. На часі також інші науково-практичні розвідки, які сприятимуть створенню належних умов проживання, праці та відпочинку в сільській місцевості, а також підвищенню престижності сільських професій серед молоді.

Список використаних джерел

1. Український клуб аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agribusiness.kiev.ua>
2. Ринок праці України. – 2012: Стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua>
3. Там само.
4. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України за 2013 рік: Стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Бюджет-2011: хвилююча драма із вдалим завершенням // Євробюлетень. – 2011. – №1. – С. 14.
6. Могильний О.М. Ринок праці та зайнятості в сільській місцевості // Ринок праці України: перспективи євроінтеграції: Монографія / за ред. І.Ф. Гнібіденка. – К. : ТОВ “ДКС центр”. – 2012. – С. 60–61.
7. Могильний О.М. Реалії та парадокси аграрної політики // Економіка України. – 2008. – №12. – С. 40–52.
8. Праця України у 2011 році: Стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Витрати і ресурси домогосподарств у 2011 році. Там само.
10. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік. Там само.
11. Могильний О.М., Орлатий М.К. Експортувати товари, а не робочу силу // Ринок праці та зайнятість населення. – 2012.– № 3. – С. 3–8.

Стаття надійшла 30.07.2013

УДК 331.7

І.В. Прокопа

Формалізація зайнятості в особистих селянських господарствах як засіб подолання соціального відторгнення селян

У статті розкрито необхідність, напрями і шляхи повнішого залучення членів товарних особистих селянських господарств до сфери дії трудового законодавства і соціального захисту населення; висвітлено вітчизняний і зарубіжний досвід розв'язання цього завдання та можливості його використання.

Ключові слова: державна підтримка, зайнятість, особисті селянські господарства, пенсійне страхування, соціальне забезпечення, формалізація.

This article reveals the need, direction and ways of fuller involvement of commercial private farms in complying with the labor legislation and participating social protection programs; the article also covers domestic and foreign experience in solving this problem and the possibility of its use.

Keywords: government support, employment, private farms, pension insurance, social security, formalization.

Вступ. Особисті селянські господарства (ОСГ) – найвагоміша частина господарств населення, тобто домогосподарств, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і виробництва товарної сільськогосподарської продукції. Упродовж майже всього періоду пострадянських аграрних трансформацій господарства населення забезпечували виробництво понад половини (в окремі роки – до двох третин) валової продукції сільськогосподарської галузі, і на сьогодні, коли корпоративний сектор аграрного виробництва демонструє прискорене зростання, вони дають майже половину обсягу цієї продукції. ОСГ виконують ще й надзвичайно важливу соціальну функцію: вони є місцем прикладання праці сільських жителів і вагомим джерелом надходжень (натуральних і грошових) бюджетів домогосподарств. Проте зайнятість в ОСГ, на жаль,

не є соціально рівноцінною із зайнятістю, наприклад, найманого працівника, що робить селянські господарства “другорядною” формою господарювання в аграрному секторі, а власників і членів цих господарств – “другосортними” членами суспільства. Це є вагомою перешкодою до подолання існуючих деформацій у вітчизняному аграрному і сільському розвитку.

Мета статті – розгляд напрямів і шляхів формалізації зайнятості в особистих селянських господарствах як засобу їх інституалізації, що відкриває можливість повноцінного залучення членів цих господарств до сфери дії трудового законодавства і соціального захисту населення.

Гіпотеза дослідження. Сучасні особисті селянські господарства сформувалися в процесі еволюції у вітчизняних умовах сімейного типу господарювання в сільському господарстві. Вони розвиватимуться й еволюціонуватимуть і надалі, адаптуючись до ринкових умов, а частина з них набуватиме дедалі відчутніших рис виробників товарної продукції. Інтеграція ОСГ у ринкові механізми функціонування економіки вимагатиме і неминуче призведе до дедалі повнішої формалізації їх діяльності, у т. ч. у сфері відтворення їхнього людського капіталу (робочої

Прокопа Ігор Васильович, доктор економічних наук, професор, чл.-кор. НААН України, головний науковий співробітник ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” (Київ).

© Прокопа І.В., 2013